

ПРОБЛЕМА ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В СТОРИЧНІЙ РЕТРОСПЕКТИВІ

У даній статті схарактеризовано погляди педагогів, науковців, діячів освіти кінця ХІХ - початку ХХ століття на сутність поняття "професійно-педагогічна компетентність". З'ясовано, що в педагогічній теорії означеного періоду професійно-педагогічна компетентність розглядалась у вигляді системи якостей зразково-показового педагога. Ідеал представлявся як абсолютна гармонія духовності, громадянськості та професіоналізму.

В статтє дана характеристика взглядов представителей отечественной науки и образования конца ХІХ - начала ХХ века на сущность понятия «профессионально-педагогическая компетентность». Установлено, что в педагогической теории исследуемого периода профессионально-педагогическая компетентность рассматривалась как система качеств образцово-показательного педагога, сочетавшего в себе духовность, гражданственность и профессионализм.

In clause the characteristic of sights of the representatives of a domestic science and formations (education) of the end ХІХ - beginning ХХ of century on essence of concept "professional - pedagogical competence" is given. Is established, that in the researched period the professional - pedagogical competence was considered(examined) as system of qualities of the exemplary - indicative teacher combining in spiritual culture, civil duty and professionalism.

Актуальність дослідження. Ефективність функціонування системи вищої освіти в Україні значною мірою залежить від професійної компетентності педагогічних кадрів. Саме через діяльність педагога реалізується і державна політика, спрямована на зміцнення інтелектуального і духовного потенціалу нації, розвиток вітчизняної науки і техніки, збереження і примноження культурної спадщини.

Аналіз наукової розробки проблеми засвідчив, що останнім часом педагогічна наука збагатилась численними дослідженнями, в яких розкрито структуру і зміст професійно-педагогічної компетентності викладача (Т.Браже, В.Дьоміна, Т.Іванова, Л.Карпової, В.Лозової, А.Маркової,

Л.Мітіної, Д.Равена); закономірності формування та практичне застосування професійно-педагогічних умінь (В.Бондаря, І.Беха, Н.Кічук, М.Поташкіна, М.Станкіна); фактори підвищення професіоналізму педагогічних кадрів (А.Бусигіної, Г.Воєводської, А.Деркач, Н.Кузьміної, Н.Кухарева, В.Панчук).

Разом з тим історико-педагогічний аспект формування професійно-педагогічної компетентності викладацьких кадрів залишається недостатньо вивченим. Оскільки поняття “професійно-педагогічна компетентність” є динамічним, а його змістовне наповнення і якісний рівень залежить від багатьох чинників: рівня розвитку психології та педагогіки, антропології та культурології, соціальних та економічних причин, особливий інтерес викликає вивчення сутності цього поняття в історичній ретроспективі.

Мета статті - розкрити особливості дефініції “професійно- педагогічна компетентність” в педагогічній теорії кінця XIX - початку XX століття.

У ході наукового пошуку встановлено, що в досліджуваний період до наукового обігу було введено термін “компетентність”, який пов’язувався з певною галуззю діяльності. Так, згідно словника В.Даля [4] «компетентний» визначався як такий, що може, має право судити про щось, визнаний. Але в практиці вищої школи перевага надавалась системі типових мікрохарактеристик («той, що добре знає», «здібний», «тямущий», «обізнаний», «досвідчений», «авторитетний», «визнаний», «повноправний», «повновладний» тощо), які лягли в основу створеного образу ідеального педагога.

Як зазначає Є.Панасенко, педагогічна компетентність розглядалась у педагогічній теорії кінця XIX - початку XX ст. як система наступних складових: “Учитель - духовно-багата особистість”, “Учитель - гуманна особистість”, “Учитель - громадсько-активна особистість”, “Учитель - національно-свідома особистість”, “Учитель - просвітитель народу”, “Учитель - вільна особистість”, “Учитель - авторитетна особистість”, “Учитель - творча особистість”, “Учитель - культурна особистість”, “Учитель - інтелігентна особистість”), що містять у собі набір домінуючих якостей

особистості вчителя-професіонала і по суті відображають структурні елементи такого поняття як “професійно-педагогічна компетентність”.

Аналіз історико-педагогічних джерел [1;2;3;5;6;7;8;9;10] переконує в тому, що в педагогічній теорії кінця XIX - початку XX століття були вироблені досить ґрунтовні вимоги до професійно-педагогічної компетентності педагогічних працівників. Це зумовлювалось тим, що для України, як і в цілому для Російської імперії, які вступили на той час на шлях загальноєвропейського розвитку, досить гостро постала проблема підготовки педагога згідно зі “світовими стандартами”. З іншого боку - виникла необхідність розвитку національного ідеалу вчителя. Завдання, які стояли перед педагогічними працівниками на межі століть вимагали від них глибоких професійних знань, вірності своїй справі, високих моральних якостей, ретельної підготовки.

Виходячи з вищезазначених позицій, вітчизняні педагоги досліджуваного періоду, зокрема Б.Грінченко, М.Демков, В.Короленко, М.Корф, С.Миропольський, М.Пирогов, К.Ушинський та інші відзначали, що процес формування високого професіоналізму викладацьких кадрів повинен здійснюватись під впливом трьох тенденцій: особистісної (вчитель як творець педагогічного процесу, надає йому деякого особистісного відтінку), загальнолюдської (вчитель повинен бути духовно- розвиненою особистістю взагалі, здатною органічно входити до будь- якого суспільства, реалізовувати себе як особистість і професіонал у будь- якому середовищі), національної (вчитель має глибоко розуміти національні особливості, вивчати історію, культуру, мову, традиції, звичаї свого народу і виховувати дітей так, щоб вони були рідними своєму народу за духом, переконанням та ідеалами.) [8;с.10]

З огляду на це, слід зауважити, що ще Г.Сковорода, шануючи працю викладача як фахівця, неодноразово стверджував, що сила педагога в його знаннях, благородстві, гідності й чесності, у любові і повазі до дітей, до своєї професії, в служінні добру. На його думку, викладач, педагог - людина

освічена, що глибоко засвоїла свою науку, вміє навчати дітей пізнавати світ, орієнтуватися не лише в сучасних подіях, а й розуміти минуле, вміти заглянути в майбутнє, а також проводити відповідну просвітницьку роботу серед широких верств населення. [1;с.124.]

Надаючи великого значення інтелектуальній підготовці педагога, Г.Сковорода радив йому повсякчасно займатися наукою: "Хто думає про науку, той любить її, а хто її любить, той ніколи не перестає учитись..., коли не любити всією душею корисних наук, то всякий труд буде марним." [9;с.122.]

Розкриваючи вимоги до змісту педагогічної підготовки викладацьких кадрів, Г.С.Сковорода у творах "Вхідні двері до християнської доброчинності", "Дружня розмова про душевний світ", "Байки харківські" зазначав, що знання, вміння та навички викладача, народного вчителя повинні ґрунтуватися на народних засадах, враховувати основні риси національного характеру, зміст культури народу в цілому, народні ідеали та традиції, особливості рідної мови. [1;с.125.] Одне з головних завдань викладача Г.С.Сковорода вбачав у встановленні контакту з аудиторією, досягнення довіри. На противагу розквіту в навчальних закладах XVIII століття догматизму і схоластики, педагог відстоював простий і ясний стиль донесення матеріалу. "Викладати знання, - говорив він, - потрібно доступно, ясно і точно." [1;с.125.]

У ході дослідження встановлено, що проблема підготовки висококваліфікованих педагогічних працівників знайшла відображення в спадщині К.Ушинського. У статті "О пользе педагогической литературы» (1857) вченим був представлений образ народного учителя та сформульовані основні вимоги до нього. Перш за все, К.Ушинський наголошував на тому, що учитель - найважливіший елемент у педагогічному процесі: «...вплив особистості вихователя на юну душу має таку виховну силу, яку не можливо замінити на посібники або підручники, ні моральними сентенціями, ні системою покарань і похвал.» [10;с.142.]

Особливу увагу вчений звертав на суспільну значущість народного учителя. На його думку, вихователь сучасного суспільства має відчувати себе хранителем святих заповідей суспільства, посередником між усім тим, що було благородного і високого у минулому і новим поколінням. Учитель має усвідомлювати, що його справа, скромна зовні, але з середини - це одна з найважливіших справ історії, що завдяки цій професії рухаються і виживають цілі покоління. [10;с. 143.]

За переконанням К.Ушинського, саме суспільна значущість учительської професії визначає суттєві вимоги до неї. Педагог наголошував на тому, що учитель повинен володіти різноманітними, точними і визначеними знаннями з тих наук, які він збирається викладати. «Для народного вчителя, - зауважував він, - необхідна широка різнобічна освіта.» [7;с.61.]

Разом з тим, К.Ушинський надавав велику увагу педагогічному і методичному напрямку підготовки учителя. Такі знання повинні допомогти майбутньому педагогу ясно і чітко визначити для себе мету виховання і навчання і, основне, навчитись керувати вищеназваними процесами на всіх етапах його педагогічної діяльності. К.Ушинський звертав увагу на те, що спеціальні педагогічні знання необхідні учителю ще й для розвитку розумових здібностей учнів, і для зосередження їхньої уваги на навчальному матеріалі. [7;с.61.]

Зазначимо, що велике значення К.Ушинський відводив характерові, моральності, переконанням учителя. Він повинен бути прикладом для своїх підопічних і їхніх батьків, лише тоді, на думку вченого, він буде мати моральний вплив на дітей.

Дослідження показало, що ідея про необхідність спеціальної підготовки майбутнього вчителя до професійної діяльності знайшла відображення в педагогічній спадщині С.Миропольського. Пред'являючи досить високі вимоги до особистості педагога (творець свого діла, творчий рівень викладання, знання особистості учнів, наявність власних підручників,

прийомів, методів, рекомендацій тощо), С.Миропольський вбачав доцільним поєднання спеціальної і загальноосвітньої його підготовки. Лише одна спеціальна освіта зробить з учителя механічних виконавців, а не педагогів, “..такі вчителі будуть дресирувати, а не вчити”,

- писав він у праці “В чому наше завдання?”. [5;с.162.]

Високо оцінював професіоналізм викладацьких кадрів і В.Короленко. Вчений вважав, що тільки освічений педагог, справжній творець своєї справи, а не механічний виконавець чужих ідей, зможе усіма здобутими знаннями зацікавити учнів і викликати любов до себе та науки. Саме у творчості викладача, постійній роботі з вдосконалення власних якостей, оволодінні знаннями, які необхідно донести до свідомості слухачів, В.Короленко вбачав успіх навчально-виховного процесу. [3;с.129.]

Ідеальний тип педагога-просвітянина В.Короленко бачив у вимогливому відношенні до добровільно взятих на себе обов'язків, бо від добросовісного ставлення викладача до своєї справи залежало і відношення учнів до навчально-виховного процесу. Просвітянин високо цінував місію вчителя в суспільстві, вказував на шляхетність педагогічної праці, відзначаючи, що головною рисою діяльності будь-якого педагога-наставника повинна бути любов до виконуваної ним справи і дітей.

В.Короленко висував високі вимоги до професійної підготовки викладацьких кадрів. На його думку, педагог повинен бути людиною освіченою, високоморальною, людиною із своїми вихованцями. Згідно з його поглядами викладач повинен стежити за розвитком педагогічної науки, працювати над підвищенням своєї педагогічної майстерності та загальноосвітнього рівня. [3;с.129.] “У будь-яких умовах вчитель повинен сіяти знання, а в серцях - повагу до знань, до істини, до людської гідності, повагу до чужої особи й чужої віри, не кажучи про почуття товарищескості й солідарності,” - наголошував вчений.[6;с.32.]

У ході дослідження було встановлено, що прогресивна педагогічна громадськість висувала досить високі вимоги і до якості професорсько-

викладацького складу вітчизняних вищих освітніх закладів. Так, М.Пирогов, аналізуючи сучасний йому стан викладання та контролю за знаннями, звертав увагу, що “...нерідко на лекціях виклад науки замінюється сімейними хроніками, проповідями моральності”, читання лекції - читанням підручника, слово в слово, та й то з помилками”, використання підручника, “надрукованого 20 років тому”, допускання “грубощів та суб’єктивізму”, “підлещування” та “поблажливості” під час екзамену, підкреслював неспроможність традиційної системи університетського викладання до підготовки потрібних країні кадрів фахівців. [2;с.92.]

Як протидію того стану він пропонував, з одного боку, створити можливість для більш якісної підготовки професорсько-викладацьких кадрів, з іншого - ввести більш об’єктивне заміщення викладацьких посад на кафедрах. Так, для забезпечення першої умови він пропонував створення “особливих” і “постійних” інститутів викладачів при Академії наук і при деяких університетах; серйозні випробування претендентів на викладання у вищій школі в стінах Академії наук; стажування майбутніх кадрів вищої школи у професорському інституті при Дерптському університеті, головним завданням якого була підготовка професорських кадрів для всієї імперії з метою спеціального вивчення обраних ними предметів; стажування в зарубіжних університетах для підвищення кваліфікації тощо. Не менш важливим, як вважав М.Пирогов, є створення в самому університеті умов, які б “давали більше гаранту у справедливій оцінці наукових достоїнств претендента”, куди він відносив наступні: повне виключення сімейності, протекціонізму, переважання в оцінці кваліфікації не кількості років вузівського стажу, але й врахування такої ситуації, коли “...вік відмінними обдаруваннями переважає незрілість літ”, створення умов для здорової конкуренції шляхом надання студентам права вибору лектора вузу; врахування громадської думки широкого студентського загалу; читання пробних лекцій на публічному конкурсі та захист конкурентом представленої на конкурс роботи; ознайомлення громадськості через педагогічну

журналістику з текстами лекцій професорів та їх критичний розбір на сторінках журналів та ін. [2;с.92.]

Висновки. Таким чином, аналіз педагогічної спадщини прогресивних вітчизняних діячів досліджуваного періоду та сучасних історико-педагогічних досліджень дозволяє стверджувати, що в педагогічній теорії кінця XIX - початку XX ст. були вироблені досить ґрунтовні вимоги до професійно-педагогічної діяльності педагогічних кадрів, створений образ зразково-показового вчителя, який вбирав в себе синтез трьох головних елементів: духовно-морального, громадянського та професійного. Причому духовно-моральний аспект визначався протягом усього зазначеного періоду провідним. Саме він становив той невидимий стрижень, ядро ідеалу, на якому трималися інші компоненти. Вітчизняні педагоги Б.Грінченко, М.Корф, С.Миропольський, С.Русова, К.Ушинський та інші наголошували на тому, що духовність не лише тримає особистість учителя, подібно стрижню, але є ще великим благом, найвищою цінністю, в ім'я якої навіть жертвують своїм життям.

Підкреслимо, що духовно-моральний елемент особистості педагога, на думку прогресивних діячів кінця XIX - початку XX ст., повинен включати: гуманність, справедливість, мудрість, любов до ближнього, самовладання, самосвідомість, самоаналіз, самооцінку тощо.

Проблема громадянськості педагога розглядалась в педагогічній теорії досліджуваного періоду як безкорислива праця в ім'я народу, що охоплювала громадянську свідомість, духовну свободу, самоповагу, почуття причетності до всього, звичку й почуття обов'язку брати участь у громадському житті суспільства.

Наступний компонент (професіоналізм) ідеалу вчителя просвітителі розуміли як єдність загальної, спеціальної теоретичної та практичної підготовки. Вона включала: а) виховання в учителя любові до науки; б) глибоке знання свого предмету; в) оволодіння вчителем різноманітними формами та методами навчання; г) вміння підготуватись до уроку, лекції,

практичного заняття.

Отже, професійна компетентність педагога розглядалась в педагогічній теорії кінця ХІХ - початку ХХ ст. як система типових мікро характеристик (“Учитель - духовно-багата особистість”, “Учитель - гуманна особистість”, “Учитель - громадсько-активна особистість”, “Учитель - національно-свідома особистість”, “Учитель - просвітитель народу”, “Учитель - вільна особистість”, “Учитель - авторитетна особистість”, “Учитель - творча особистість”, “Учитель - культурна особистість”, “Учитель - інтелігентна особистість”), що містять у собі набір домінуючих якостей особистості вчителя-професіонала і по суті відображають структурні елементи такого поняття як “професійно- педагогічна компетентність”.

Література:

1. Бакай С.Ю. Педагогічна підготовка майбутніх викладачів у творчій спадщині Г.С.Сковороди // Педагогічна підготовка викладачів вищих навчальних закладів: Матеріали міжвузівської науково-практ. конф. - Х.: ОВС, 2002. - 164с.
2. Відченко А.Г. Питання університетської підготовки фахівців у спадщині М.І.Пирогова // Педагогічна підготовка викладачів вищих навчальних закладів: Матеріали міжвузівської науково-практ. конф. - Х.: ОВС, 2002. - с.90-94.
3. Гнізділова О.А. Погляди В.Г.Короленка на підготовку викладацьких кадрів для середніх та вищих навчальних закладів // Педагогічна підготовка викладачів вищих навчальних закладів: Матеріали міжвузівської науково-практ. конф. - Х.: ОВС, 2002. - 164с.
4. Даль Д. Толковый словарь живого русского языка: В 4Т. - М.: Русский язык, 1989. - 699с.
5. Золотухіна С.Т., Головкова М.М. С.І.Миропольський про значущість педагогіки у системі підготовки учителя // Психолого-педагогічна підготовка учителя у педвузах: Матеріали науково-практичної конференції “Психолого- педагогічна освіта в Україні”. - Харків: ХДПІ,

1994. - 176с

6. Короленко В.Г. Педагогическая политика // Русские ведомости. - 1905. - №51. - 22февраля.
7. Манчуленко Л.В. Проблема підготовки висококваліфікованого вчителя у спадщині К.Д.Ушинського. // Всеукраїнські науково-практичні читання студентів і молодих науковців, присвячені спадщині великого вітчизняного педагога К.Д.Ушинського. - 20-21 травня 2003. - Одеса. - 2003. - с.60-62.
8. Панасенко Є.А. Ідеал учителя у вітчизняній педагогічній журналістиці другої половини ХІХ - початку ХХ ст. - Автореф. канд. пед. наук. - Луганськ, 2001. - 20с.
9. Сковорода Г. Повне зібрання творів. У 2-х т. - Т.2. - К, 1973.
10. Ушинський К.Д. Твори: В 6-ти Т. - Т.1. - К.: Радянська школа, 1954